

ZGODOVINSKI ZBORNİK.

PRILOGA

„LAIBACHER DIOECESANBLATT-U.“

—ooo Izhaja v nedoločenih obrokih. ooo—

Prvo leto.

Ljubljana, meseca novembra 1888.

Številka 1.

POZIV!

Že ob svojem ustanovljenji l. 1875, pod pokojnim knezoškofom dr. J. Zl. Pogačarjem, staval si je »Laibacher Diöcesanblatt« nalogo, v svojih predalih gojiti tudi škofijsko zgodovino. Dotični odstavek v »prospektu« slove tako-le:

»Das Diöcesanblatt wird auch eine stehende Rubrik für die Geschichte der Diöcese enthalten; es wird die ganze Entwicklung derselben von der Gründung des Bisthums bis zur Gestaltung des heutigen Bestandes im Allgemeinen und der einzelnen Pfarrsprengel im Besonderen darlegen.« (Diöc.-Bl. Nr. 1, de 1875.)

Vresničevati se je mogla začeti ta misel še le l. 1880, in sicer z objavo kronike trnovske fare na Notranjskem. Tej sledila je l. 1882. objava rokopisa Thalnitscherjevega: »Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis«; na to vrstile so se l. 1883 in 1884 kronike posameznih farâ.

Ker je pa želeli, da se domača zgodovina marljiveje in bolj vsestranski goji, in ker v naši ožji domovini ni ne jednega lista, ki bi se posvetil tej stroki, hoče se »Laibacher Diöcesanblatt«-u dodajati posebna priloga z imenom „Zgodovinski zbornik“, ki bode izključno temu smotru odločen. Glavna svrha pri tem je z vestnim raziskavanjem zgodovinskih virov položiti temelj škofijski zgodovini.

»Zgodovinski zbornik« bode tedaj služil v to, da bode zbiral še nenatisnene listine ter

prinašal znamenite, v redkih knjigah (ali pogrešno) objavljene rokopise. Želeti so dalje krajsi cerkveno-zgodovinski sestavki, životopisi, a tudi popolne kronike, posameznih farâ v slični obliki, kakor jih že imamo od nekaterih farâ kranjske in sosednjih deželâ. Na posebno željo oskrbeli bi se tudi ponatise posameznih takih kronik.

Mnogo dragocenih zakladov zgodovinske tvarine leži pač še nepoznanih in raztresenih po raznih arhivih. Te rešiti pogube, objaviti in tako podati zgodovinski vedi, bila bi naloga te naše priloge.

Vabi se tedaj preprijazno častna duhovščina in vsi prijatelji domače zgodovine, naj pomagajo vresničiti to misel po svojih močeh osobito s tem, da zbirajo in pošiljajo prepise listin, regeste (posnetke listin), kronike, zgodovinske sestavke itd.

Ker morajo podajati ponatisnene listine zgodopiscu zanesljivega zgodovinskega gradiva, prosi se, naj se prepisu priloži vselej tudi izvorna listina (original) in pošlje oboje ordinarijatu, ki hoče skrbeti, da se prepisi z listinami natančno primerjajo, izvorniki pa vestno vrnejo. Kjer bi pa ne bilo možno vposlati izvornikov, pové naj se vsaj arhiv in posebni znak, pod katerim se izvorna listina hrani.

Znesek za napravo te priloge je za letos določen na 50 kr.; »Diöcesanblatt« s to prilogo stane toraj 3 gold. »Zgodovinski zbornik« bode zá-se celotno delo in zato posebej paginovan. More se torej tudi posebej nanj naročati. A za

farne pisarne se mora »Diöcesanblatt« skupno s to prilogo, seveda na račun cerkvenega premoženja, naročiti in skrbno v farnem arhivu hraniti.

Oni gospodje, ki želé »Zgodovinski zbornik« še posebej dobivati, naj radi določbe števila iztisov to svojo željo kmalu naznanijo knezo-škofijski ordinarijatni pisarni ter ob enem prilože znesek 50 kr.

Diplomatarij.

Pod tem naslovom zbiral in prinašal bode naš list razne listine in regeste ter je podajal s tem zgodovinskim v porabo. Seveda ne obetamo, da bode tvarina sistematično vrščena, to bi presegalo skromne moči, katere so nam na razpolaganje. Kar bode imelo količkaj zgodovinske vrednosti, bode se objavilo, kadar nam pride v roke. Skrbelo pa se bode za marljivo sestavljeno kazalo, katero bode storilo zbirko kolikor mogoče porabno.

1. *)

Ferdinand, nadvojvoda avstrijski itd., potrdi na prošnjo ljubljanskega škofa Tomaža Hrena vse od svojih sprednikov ljubljanskim škofom podeljene pravice in svoboščine. Gradec. 1. oktobra 1599¹⁾.

Wir Ferdinand von Gottes gnaden Erhertzog zw Österreich, Hertzog zu Burgundi, zu Brabant, zw Steyr, zw Khärndten, zu Crain, zu Luxemburg, zu Wierttemberg,

*) Posamezne v diplomatariju ponatisnene listine zaznamenali bodemo s zaporedoma tekočimi arabskimi številkami. Cel nastopni obširni dokument imel bode tedaj le eno čislo; zaradi razpreglednosti pa bodemo pristavili vsaki v ta »transsumpt« sprejeti listini velike latinske črke.

¹⁾ Za začetek podajamo tu listino, ki je za ljubljansko škofijo posebne važnosti. Je namreč večkrat transsumpt, obsegajoč vse od nadvojvode Ferdinanda 1. oktobra 1599 ljubljanskim škofom potrjene svoboščine. Listina je tem zanimivejša, ker nam podaja ob enem tudi drobce zgodovine ljubljanskega škofijskega arhiva.

Izvirnik hrani se v knezo-škofijskem arhivu ljubljanskem. Obsega 19 močnih, belih pergamentnih listov (17 jih je popisanih) v čveterki s zlato obrezo, velikost je 34·2 cm. × 27·5 cm. Po štirje listi so skupaj dejani, tedaj »quaternioni«, in vsi listi so obdani s platnicami, katerih zunanja stran je prevlečena s zelenim žametom, notranja pa obložena s pergamentom. Cel zvezek s platnicami vred pa je zvezan s precej debelo vrstico, spleteno iz več stremenov, kateri so sestavljeni iz rumenkasto-belih svilnatih nitij, ovitih s pre-tanko srebrno, a pozlačeno ploščevino.

Na tej vrstici visi okrogel pečat nadvojvode Ferdinanda, mereč v premeru 85^{mm}. Na spodnjem koncu je, že zelo oddrobljen, takó, da celega napisa ni moči čitati. Pečat je narejen iz debele skledice, vlite iz belega, a sedaj nekoliko začrnelega in orumenelega voska; v to skledico je vlit rudeč vosek in vanj je vtisnen pečat. Napis ob robu, kolikor ga ni odkrhanega, se čita:

*FERDINANDG ARCHIDVXA
WIRT COMS TYRO ET GORIT.*

Natančnejši opis pečata za sedaj opustimo.

Pisan je kodeks s pisavo 16. stoletja. Oblika je jako elegantna, ker so ob vseh straneh pušeni široki robovi (več kot polovica prostora je praznega); zgornji in spodnji (spodnji roh je najširji) robovi izpolnjeni so deloma z jako zavitimi črtami.

Besede, ki so v rokopisu pisane s posebno velikimi pismenkami, označene so tudi v tisku z večjimi, bolj očitnimi črkami.

Ober vnnnd Nider Slesien, Fürst zu Schwaben, Marggraue des Heilligen Römischen Reichs zu Burgau, zu Märhern, Ober vnnnd Nider Lausnitz, Befürster Graue zu Habsburg, zu Tyrol, zu Pherdt, zu Khiburg, vnnnd zu Görtz etc. Landtgraue in Elsass, Herr auf der Windischen March zu Portenau vnnnd zu Sälins etc.

Bekhennen offentlich mit disem Brieff, vnnnd thuen khund meniglich, das vnns der Ehrwürdig Fürsst, vnser Rath vnnnd lieber andechtiger **Thomas Bischoue zu Laybach**, fürgebracht, ainen Confirmation Brief, seines Stifts fundation vnnnd Freyhaiten von weilend vnsern geliebten, geliebten ahnherrn vnnnd Herrn vattern, Khayser Ferdinanden, vnnnd Carln Ertzhertzogen zu Österreich, beed seligster gedechtnussen auch einen andern, darinnen sein Khay: Mt: vnnnd C: ainen yeden Bischouen daselbst zu Laybach, mit der Ehr vnnnd Würde des Fürsten Titls, auch andern angehengten gnaden fürgesehen vnnnd begabt hat, von wortt zu wortt also lautende.

Wir Carl von Gottes gnaden, Erhertzog zu Österreich, Hertzog zu Burgundi, zu Brabant, zu Steyr, zu Khärndten, zu Crain, zu Luxenburg, zu Wierttemberg, Ober vnnnd Nider Slesien, Fürst zu Schwaben, Marggraue des Heylligen Römischen Reichs zu Burgau, zu Märhern, Ober vnnnd Nider Lausnitz, Gefürsster Graue zu Habsburg, zu Tyrol, zu Pherdt, zu Khiburg, vnnnd zu Görtz etc. Landtgraue in Elsass, Herr auf der Windischen March zu Portenau vnnnd zu Sälins etc. Bekhennen offentlich mit disem Brieff, vnnnd thuen khund meniglich, das vnns der Ehrwürdig Fürsst, vnser lieber andechtiger **Petrus Bischoue zu Laybach**, fürgebracht ainen Confirmation-brieff, seines Stifts fundation vnnnd Freyhaiten, von weilend vnsern geliebten Herrn vnnnd Vattern, Khayser Ferdinanden, hochlöblichster gedechtnus, auch ainen andern, darinnen sein Khai: Mt: etc. ainen yeden Bischouen zu Laybach mit der Ehr vnnnd Würde, des Fürsten Titls,

mit andern angehengten gnaden fürgesehen vnnnd begabt hat, von wortt zu wortten also lauttendt.

FERDINANDVS Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Wiertemberguae etc. Landgravius Alsatie, Princeps Sueviae, Comes in Habsburg, Tyrolis, Goritiae, Ferretis, et in Kyburg, Marchio Sacri Romani Imperii. super Anasum et Burgouiae, Dominus Marchiae Sclauonicae, et portus Naonis etc.

Recognoscimus tenore praesentium et notum facimus Vniuersis. Etsi cunctarum Ecclesiarum in terris nostrae ditionis existentium, fundationes, libertates, et Priuilegia, ad laudem, honorẽ, et gloriam omnipotentis Dei, eiusque coelestis militiae tueri et conseruare cupiamus. Illarum tamen profectibus et commodis prospicere magis debemus, quae rite a maioribus et praedecessoribus nostris Serenissimis Archiducibus Austriae, erectae, et institutae existunt. Constitutus itaque coram nobis Venerabilis Christophorus Episcopus Labacensis, et Administrator Secouiensis Princeps et consiliarius noster, deuotus, dilectus, quasdam literas confirmationis, Innouationis, et de nouo concessionis a faelicis recordationis, Diuo Maximiliano, Romanorum Imperatore semper Augusto, domino et Auo nostro charissimo emanatas et gratiose concessas, in quibus olim **FRIDERICI**, etiam Romanorum Imperatoris Abauis nostri, Bulla primeuae fundationis, erectionis, gratiarum, et Priuilegiorum concessionis ipsius Ecclesiae Labacensis inseritur. Quae superioribus annis fortuito, et communi incendio ignis exusta, et consumpta esse perhibetur, exhibuit. Quarum quidem literarum confirmationis, tenor de uerbo ad uerbum sequitur, et est talis.

MAXIMILIANUS²⁾ diuina fauente clementia, Romanorum **Rex**, semper Augustus, ac Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Lotringiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Limburgiae, Lucenburgiae et Geldriae, Comes Flandriae, in Habsburg, Tyrolis, Ferretis, in Khiburg, Arthesii, et Burgundiae, Palatinus Hanoniae, Holandiae, Zelandiae, Namurcii, et Zutphaniae, Marchio Sacri Romani Imperii

²⁾ V kapitulskem arhivu ljubljanskem hrani se transsumpt cesarja Maksimilijana I, ki obsega le ustanovno pismo ljubljanske škofije. Ta listina obstoji iz 6 močnih, rumenkastih pergamentnih listov v čveterki (velikost 35,5 cm × 29 cm). Zunanja dva lista sta prazna ter služita mesto platnic. Listi so sešiti z vrvico, spleteno iz trobojne svile: bele, modre in rdeče. To so deželne barve kranjske kronovine. — V tem mnenji me potrjuje Leist (Urkundenlehre, Leipzig, l. 1882), ki pravi na str. 303, da se državni knezi od časa cesarja Friderika III. držé pravila, da sestavljajo pečatne vrvíce iz dotičnih dvornih in deželnih barev. — Pečata ta listina nima, je popolnoma odtrgan.

et Burgouiae, Landgravius Alsatie, Dominus Frisiae, Marchiae Sclauonicae, Portus Naonis, Salinarum et Mechliniae. A Deo omnipotente, pro sui arbitrio, uoluntatis, cuncta disponente, ad Sacri Regalis culminis, tronum sublimati, prout ex alto nobis permittitur, ad ea libenter attendimus, per quae Ecclesiarum praesertim Cathedralium, a progenitoribus nostris erectarum, tranquillitati consulatur, Ipsarum Iura, libertates, et Priuilegia, a Diuis Romanis Imperatoribus et Regibus necnon Illustribus Archiducibus et Ducibus Austriae, praedecessoribus nostris eisdem clementer indulta, ut a peruersorum conatibus illaesa conseruentur, nostrae confirmationis et innouationis robur, ac prout Regalis officii nostri debitum exposcit, efficacis defensionem subsidii, libenter impendimus, prout earum statui, et tranquillitati, salubriter conspicimus expedire. Cum igitur Venerabilis Christophorus Episcopus Labacensis, deuotus noster dilectus, lamentabili nobis insinuatione, significauit maximum se, et Ecclesiam suam, damnum atque detrimentum, ex fortuito ignis incendio passos fuisse, omniaque ipsius Ecclesiae Priuilegia, literas, Instrumenta, dotationes atque Iura exusta, et igne consumpta esse. Nobisque humiliter supplicavit ut ex Registris Cancellariae nostrae, sumptis tenoribus atque copiis eadem, sibi et Ecclesiae suae innouare, approbare, confirmare, et de nouo ex Regali clementia nostra concedere dignaremur. Nos igitur ipsi Episcopo, et Ecclesiae Labacensi, succurrere uolentes ex praefatis registris nostris huiusmodi literas extrahi, et transscribi iussimus, tenoris subsequentis.

A.

Cesar Friderik III. (IV.) ustanovi ljubljansko škofjo. — Gradec, 6. decembra 1461.

In Nomine Sanctae, et indiuiduae trinitatis faelleiter Amen. Fridericus diuina fauente clementia, Romanorum Imperator, semper Augustus, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, ac Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolaeque **Dux**, dominus Marchiae Sclauonicae, et Portus Naonis, Comes in Habsburg, Tyrolis, Ferretis, et in Khiburg, Marggravius Burgouiae, et Landgravius Alsatie. Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam humanum genus per arbitrium liberae uoluntatis in peccatum, et mortis poenam prolapsum, resurgere, et liberari nequiuisset, nisi misericordiarum Pater **Deus**, superni dispensatione consilii, inter tremendum ludicium, ubi de omnibus, quae in corpore gesserimus, reddituri sumus rationem; et animas nostras misericordiae indeficibilem fontem, gloriosissimam Virginem Mariam Sanctosque Apostolos, Martires et Confessores, ac Electos omnes, pro nostra liberatione mediatores, et Aduocatos piissimos ordinasset. Idcirco dignum, debitumque existit, ut homc

quilibet, hanc beneficentiam diuini muneris recognoscens, Deo qui cuncta condidit, per quem omnia facta sunt, et subsistunt, cuius Maiestas, nec incipit, nec desinit in saeculum, quas poterit agat grates, Et memoratam gloriosissimam Virginem, Angelorum Imperatricem, Matrem Dei clarissimam, Coeli Sedibus Empirrei sublimatam, peccatorumque Sedulam aduocatam praefatosque³⁾ Apostolos, ipsius Altissimi amicos, et sibi tamquam palmiti adhaerentes, quorum fructus in aeternum permanens, non marcescit, ac illos, qui proprium sanguinem pro cuncti potentis amore, fundere non dubitarunt, Eisdemque qui suis sanctis doctrinis, et conuersationibus fidelium corda, quasi imbribus Coelestibus irrigare studuere. Vt inde existimabiles bonorum operum, fructus foeliciter afferri potuerit. Caeterosque electos omnes iugiter ueneretur. Hinc est quod ad laudem superbenedictae trinitatis, Et in honorem dictae gloriosae Virginis Mariae, Beatorumque Petri et Pauli Apostolorum, Christophori, Hermachori, et Fortunati Martyrum Martini et Nicolai Pontificum, Sanctorumque omnium, pro diuini cultus augmento, nostraeque et progenitorum ac Haerendum et Successorum nostrorum praefatorum, Principatum, Ducum, et omnium fidelium animarum salute, Cathedram Episcopalem, seu Ecclesiam Cathedralam, et in ea Episcopum, Praepositum, Decanum, et decem Canonicos, ac quatuor ipsorum Canonicorum Vicarios in Ecclesia Sancti Nicolai Oppidi nostri Labacensis, nunc

³⁾ e je v tej besedi prečrtan; kapitulski rokopis ima pa: pretactosque.

Aquileiensis Diocesis erigere et fundare decreuimus, de certa quoque nostra scientia praesentium tenore erigimus et fundamus: Volentes ut idem Episcopus, Praepositus, Decanus, Canonici, una cum Vicariis perpetuis futuris temporibus, iuxta ordinationes, et statuta per eos edenda, et statuenda, officium quinque horarum Canonicarum, uidelicet, Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, et Completorium, in dicta Ecclesia Sancti Nicolai, quotidie decantent, ac Matutinas per praefatos Vicarios, et aliquem seu aliquos ex eis, prout ipsi super hoc statuent. Necnon Vesperas per Scholares eiusdem Oppidi decantari procurant. Ad haec qualibet die duo officia, Vnum de Beata Virgine, secundum de tempore aut Festo, prout occurrerit, per ipsos Canonicos, et Vicarios, et a Scolariis ad finem cum sequentiis, Simbolo praefatione et Oratione dominica, plenarie iuxta cuiuslibet temporis exigentiam et Rubricam Aquileiensem decantentur. Dicti etiam Episcopus, Praepositus, Decanus, et Capitulum in qualibet Angaria anni, in refrigerium nostrae, ac nostrorum Praedecessorum, Haerendum, et Successorum, ac omnium fidelium defunctorum animarum, Vigiliis mortuorum, una cum offitio pro defunctis, ultra praedicta duo officia, decantare debent. Fiantque alii cantus, lectiones, et Processiones, cum caeteris Ecclesiasticis, Ceremoniis, quemadmodum haec omnia iuxta ordinem Rubricae, seu Breuiarii Aquileiensis Ecclesiae, et statuta, de quibus infra fit mentio, pro quolibet tempore anni fuerint obseruanda.

(Nadaljevanje prih.)

Stare pisane mašne bukve kranjskega farnega arhiva. ¹⁾

(Donesek k zgodovini javne službe božje na Kranjskem.)

Carniola... non solum fidem christianam, sed etiam morem officia divina celebrandi, et universam liturgiam ecclesiasticam ad normam liturgiae romanae ab ecclesia Aquilejensi accepit.

Prooemium in Rituale Labacense, ed. 1844.

Deželna razstava prazgodovinskih, rimskih, srednjeveških in novejših znamenitostij Kranjske — prirejena v Ljubljani l. 1883 povodom navzočnosti Nj. Veličanstva, presvitlega cesarja Franca Josipa I. — je med drugimi za cerkveno umetnost in življenje jako zanimivimi rečmi pokazala prvokrat širjim krogom staro knjigo, ki vsakakor zasluži pozornost čast. duhovščine naše škofije: ne toliko

¹⁾ Dosedanja literatura o njih (kolikor je meni znana) se opira na sledečo notico, koja je priobčil velezaslužni kranjski zgodovinar, dekan P. Hitzinger, v »Mittheilungen d. histor. Vereines

zaradi svoje — sicer precejšnje — starosti, temveč zaradi svoje vsebine.

Knjiga ta je namreč spomenik obreda, po katerem se je ob koncu 15. stoletja v imenitni župnijski cerkvi na Gorenjskem vršila daritev sv. maše; je pa tudi spomenik, ki v mnogo starejšo dobo od one, v kateri je bila pisana, nazaj v starejša stoletja kaže na

f. Krain«, Jahrg. 1856, S. 24: »Eben daselbst (Pfarrarchiv zu Krainburg) befindet sich auch ein geschriebenes Missale auf Pergament in Grossquart, wahrscheinlich von derselben Hand (wie die

stan in razvoj liturgije v naših krajih, ter nam svedoči, da se je dežela naša že tedaj tesneje oklepala rimskega obreda, kakor marsikatera druga.

Knjiga omenjena so pisane mašne bukve farne arhiva kranjskega.

Priznati sicer moram, da ne morem²⁾ neovrgljivo dokazati, da je ta rokopis od začetka bil svojina kranjske farne cerkve in v njej v rabi. Vendar pa mislim, da ni nobenega pravega vzroka, o tem dvomiti. Ker namreč kranjski farni arhiv razun našega rokopisa hrani i sorodni mu veliki oglejski antifonarij iz l. 1491, in še drugo veliko l. 1410. v kranjskem župnijskem dvorcu pisano knjigo, se sme pač misliti, da je tudi ta mašna knjiga bila že izvirno v lasti kranjske cerkve. — Ugovor, da jo je znabiti excistercijenec Auguštín Sluga (roj. 1753, ord. 1778, župnik v Kranji 1801, umrl 1842) kot zavrzek iz zatiške ali kostanjeviške bukvarne v Kranj seboj prinesel, je kratko odpravljen z opomnjo, da se v nji ne nahaja praznik sv. Bernarda, ki je »ord. Cisterc. amplifactor«; tudi cistercijenci nikdar niso sprejeli sekven, katerih pa je v našem rokopisu obilica.

Kranjsko mesto bilo je v dobi, v kateri je nastala naša knjiga, okoli l. 1500., brez dvoma zraven Ljubljane najlepše mesto Kranjske. To nam spričujejo tri lepe gotske cerkve, ki je še sedaj dičijo. Farna cerkev sv. Kancijana & Soc. M. bila je leta 1491. prezidana³⁾, in ravno istega leta so si Kranjci omislili dragocen antifonarij, ki sem ga že poprej omenil. Preskrbeli so svoji farni cerkvi tudi dve lepi podobi, trpljenje sv. farnih patronov predstavljajoči, ki ste prej ko ne zaljšali veliki

dortigen Moralia B. Gregorii aus dem J. 1410) gefertigt. Eine Jahreszahl steht nicht dabei, wohl aber ist die Schrift der vorherangeführten gleich, nämlich gothisch mit Abkürzungen, gemalten und vergoldeten Initialien, doch ohne Vignetten; nur vor dem Canon steht ein Bild des gekreuzigten Heilands mit Maria und Johannes zur Seite, dessen Malerei mit jener im vorgenannten Buche ähnlich ist. — Ta notica je prešla potem skoraj doslovno v Dimitz-ovo Geschichte Krains I/1 str. 257. In nič novega ne pove Ed. R. v. Strahl, Die Kunstzustände Krains in den vorigen Jahrhunderten, Graz, 1884, str. 6, o našem rokopisu. — Da ta missal pripada oglejskim obrednim knjigam, sem površno omenil v opisu cerkvenih umetnin na deželni razstavi l. 1883 v »Ljubacher Zeitung« 1883, Nr. 174.

²⁾ Knjiga namreč sama o tem ničesar naravnost ne pove, in manjka mi tudi do sedaj še kakega družega direktnega spričevala; znabiti se najde še kak star inventarski list kranjske cerkve, ki nam o tem kaj sporoči.

³⁾ Opazka našega šematizma: »Ecclesia gothico stylo exstructa a. 1491« ni natančna. Pogled na čisti križasti svod v presbiteriju, pa na bogato zvezdasto rebrovje v cerkveni ladiji, jasno kaže, da je presbiterij gotovo dobrih 100 let starejši ter zidan v 14. stoletju; enaka doba je tudi zvoniku odmeriti. Le ladija cerkvena bila je torej predelana leta 1491. Dobro se spominjam, da so se l. 1864. zadej na stolpu še razločno videli sledovi stare cerkvene strehe.

(Flügel-)altar, in pa prelepi gotski kelih⁴⁾. Da so meščanje ljubljanski in kranjski l. 1495. v Cahenu (Aachen) ustanovili pri tamošnji preimenitni romarski cerkvi beneficij sv. Cirila in Metoda za slovenske romarje, je obče znano. To vse kaže imovitost in veliko vnetost prebivalcev kranjskega mesta za službo božjo. — Manjkalo jim pa tudi ni gorečih in učenih duhovnih pastirjev, kar svedoči že omenjena, v farnem arhivu še ohranjena imenitna moralna in pastirska knjiga »Moralium B. Gregorii P. ll. XXXV.« ki je bila l. 1410. pisana »procurante Domino Cholomanno de Mannswerd, plebano in Krainburga, per Jacobum dictum Chatzpeck, tunc praefati Domini Colomanni familiare continuumque commensalem«.

Pripadala je kranjska farna cerkev ob koncu 15. stoletja k oglejski metropoliji, in sicer neposredno pod oglejsko škofijo. Leta 1507. pa jo je cesar Maksimilijan I. podaril ljubljanskemu škofu. Pristojnost k oglejski cerkvi je brez dvoma uplivala pri izbiranju cerkvenega patrona, Ss. Canfiani & Soc. M., imenitnih oglejskih mučnikov; odvisnost od Ogleja pa se tudi jasno kaže pri naših starih mašnih bukvah. Nikakor sicer ne smemo reči, da se te popolnoma strinjajo z missalom, ki je bil ta čas v oglejski cerkvi v rabi⁵⁾; našli bomo veliko več pri primerjanju prav važne razlike, ki nam svedočijo, da missal kranjski stoji v marsikaterem oziru bližje missalu »Romano«⁶⁾: a pri vsem tem se vendar nahaja

⁴⁾ Ako je namreč ta (v deželni razstavi l. 1883, sub Katal. C. Nr. 6 navedeni) kelih original, in ne poznejša posnema, kar se pa pod steklo ni dalo razločiti. Dozdevno pozneje spodaj privarjena srebrna ploščevina kaže, da je izvirno delo, iz najboljše gotske dobe.

⁵⁾ Razun rokopisov (v Ogleju in zlasti v Čevdadu — Cividale) ohranil se nam je tudi še tiskan oglejski missal z naslovom: »Missale Aquileyensis ecclesiae cum omnibus requisitis, atque figuris (sekirice), nuper quam emendatissime perlustratum. Anno 1517. Die 5. Augusti. Venetiis ex officina litteraria Petri Liechtenstein« Oblika mu je mala 4°, velikost le 22 cm × 16 cm, črke so gotske. Župnijska cerkev na Selih pri Kamniku ga je ohranila, pa žal le polovico (namreč le sprednji del, do praznika Ss. Corporis Christi); drugo se je pogubilo. — Pred kakimi 40 leti se je tudi na Gorenjskem baje še eden tak missal nahajal. (Zelo je obžalovati, da so se ravno stare liturgijske knjige najraje uničevale, ter vporabljale za vezanje novih, kot zalopitni pripomoček pri orgljah i. t. d.) — K sreči pa je de Rubeis v svoji knjigi (katere naslov takoj v tekstu navedem) priobčil zelo obširen pregled in posnetek iz ravno tega tiskanega oglejskega missala (l. c. p. 167. sqq.) Na podlagi tega posnetka mogoča nam je primera tudi za oni del, ki se nam je zgubil. — Zgoraj omenjeni Petrus Liechtenstein je tudi dotiskal »Venetiis, anno 1507. die 8. Novembris« »Missale de tempore et sanctis secundum ordinarium Archiepiscopatus alme ecclesie Pragensis . . . »expensis honesti et providi viri Wenceslai Kaplitzer Bohemi.« Fol. In l. 1515. je dovršil »Missale Saltzeburgense«.

⁶⁾ Naslov »Missale Romanum« je bil že pred reformacijo mašne knjige (jussu et auctoritate Pii V. P. a. 1570) v rabi za

v njem toliko podrobnostij, sličnih oglejskim navadam (>usus<), da je upliv oglejske cerkve zadosti očiten.

Da bomo pa to primerjanje bolje razumeli, ne bode odveč, poprej nekoliko poseči v liturgijsko zgodovino oglejske cerkve same. Poslužujem se tu knjige, koju je izdal l. 1754. J. F. B. de Rubeis pod naslovom: >De vetustis Liturgicis aliisque sacris Ritibus, qui vige-bant olim in aliquibus Forojuliensis Provinciae Ecclesiis<. Venetiis, 4°, str. 163—472.

Obče znano je, da je po starodavnem in nepretrganem izročilu ustanovil oglejsko stolico sv. Marka, katerega je sv. Peter sam v to tedaj preslavno mesto ⁷⁾ odposlal krščansko vero oznanjevat, in da je imel naslednika sv. Hermagora, kateremu je na tej stolici sledilo potem nad 90 škofov, izmed katerih so bili posebno sloveči v starejši dobi sv. Valerijan in Kromacij, in v 8. stoletji sv. Pavlin. Popolnoma naravno je, da je oglejska cerkev vsled tega rimskega apostolstva tudi sprejela rimske litur-gijske obrede, ki so bili v oni dobi v navadi; de Rubeis to dokazuje (l. c. p. 220—23), pa tudi priznava, da je Oglej pri tem pač mogel imeti še kake posebne, nebi-stvene navade.

Ko je papež Gelazij (492—96) rimski obred neko-liko predrugačil, sprejela ga je i oglejska cerkev in se ga posluževala tudi za časa žalostnega razkola (zaradi >tria capitula<); značijo ga mnogoštevilne molitve pred berilom in velika množica prefacij. — In ravno tako je sledila hči svoji materi, ko je slavni papež Gregor Veliki (590—604) slednjič še nekoliko spremenil dose-danji gelazijski obred (Joh. Diaconus, Vita l. 2., o tej

mašne bukve rimskega obreda tudi zunaj rimskega mesta. Priča temu mnogostevilni >Missale Romanum<, ki so se v Benedkah in Lijonu tiskali pred označeno dobo. L. Rosenthal-ov antikvarijat v Monakovem jih n. pr. pred dobrim letom ni nič manj kot 10 (tiskanih l. 1501., 1519., 1545 do 1560) ponujal na prodaj. Naj pristavim tu naslov enega izmed njih (Rosenthal, Catal. XLII., n. 5741 a): >Missale Romanū, noviter impressū | cū annotationibus in margine | etc.< In fine: >Accipite optimi sacerdotes Missale juxta morem Romane | ecclesie expletū: solertique diligentia re-vi-sum et castigatum: Jus | suque et impensis nobilis viri Lucantonii de Giunta Flo | rentini . . . anno a nat. Dni | MCCCCXVIIIJ. (1519) nonas januarii in alma | Venetiarum urbe impressum.<

⁷⁾ Takrat imenovano >altera Roma< Julij Caesar zove Akvilejo claustrum ac propugnaculum Italiae, Strabo pa Illyricarum gentium emporium; in Ausonij peva: >Nona inter claras Aquileia celebris urbes<. Tabula Peutingeriana (4. stoletje) jo stavi na 5. ali 6. mesto. — V svoji najboljši dobi je Oglej imel neki 120.000 prebivalcev; in sedaj? — Ker je imela oglejska cerkev tako pre-slavnega ustanovitelja, je lahko imeti njena velika cerkvena veljava v vseh dobah. Ughelli, Italia sacra, t. V. col. 16. piše o tem: >Sedes Aquilejensis in Italia, si Romanam Apostolicam Sedem excipias, et originis vetustate, et Patriarcharum dignitate, priscaque potentia ac claritudine, et dioecesis amplitudine & suffraganeorum Episcoporum multitudine, longe aliis omnibus est illustrior.<

spremembi pravi: Gregorius >multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla vero superadjiciens<); znači ta obred le po ena molitev (oratio, secreta in postcommunio). Naslanjajoč se na >Capitularia Caroli M.< ⁸⁾, trdi de Rubeis l. c. p. 226, da, ako ne že prej, bil je ob koncu 8. sto-letja za časa patrijarha Pavlina (776—804) vveden v frijulsko ⁹⁾ ali oglejsko cerkev >ritus Gregorianus<; vendar pa ne čist, ampak namešan z gallikanskimi, gela-zijskimi in nekaterimi novejšimi obrednimi dodatki. — Taka posebnost gallikanska je n. pr., da ste se brali o mnogih praznikih po dve lekciji, prva iz stare, druga iz nove zaveze ¹⁰⁾. Poznejšim dodatkom pa so prištevali mnogobrojne sekvence in nekateri prazniki, katere so sprejeli v svoje mašne bukve patrijarhi oglejski, in to po takrat še manje strogem liturgijskem pravu. Jasno se razvidi iz srednjeveških missalov oglejskih (iz 14. stoletja in l. 1517) ter frijulskih (Ordines Missales secundum consuetudinem Majoris Ecclesiae Civitatis Austriae, Aquilejensis dioeceseos, iz začetka 14. stoletja in l. 1403), da je njihov obred >ordo Romanus & Gregorianus<. Tako

⁸⁾ Pravi namreč Karol Veliki, Libr. Carolin. l. cap. 6: >Nostrae partis (l. j. Francije) Ecclesia . . . in Officiorum celebra-tione, venerandae memoriae genitoris nostri . . . Pipini Regis cura & industria, sive adventu Reverendissimi & Sanctissimi Viri Stephani (II.) Romanae Urbis Antistitis, est eis etiam in psal-lendi ordine copulata . . . Quod quidem et nos (Carolus Magnus) collato nobis a Deo Italiae Regno (a. 774) fecimus . . . Reveren-dissimi Papae Hadriani salutaribus exhortationibus parere niten-tes: scilicet ut plures illius partis Ecclesiae, quae quondam Apo-stolicae sedis traditionem in psallendo suscipere recusa-bant, nunc etiam cum omni diligentia amplectuntur . . . Quod non solum omnium Galliarum Provinciae, et Germania, sive Italia, sed etiam Saxones, et quaedam Aquilonaris plagae gentes, per nos, Deo annuente, ad verae fidei rudimenta conversae, facere noscuntur.< (Apud de Rubeis l. c. p. 194) Karol Veliki sicer tu le govori o sprejemu rimskega >psallendi ordo< in >Apostolice Sedis traditio in psallendo< v vseh njemu podložnih de-želah — in k tem so spadali tedaj tudi naši kraji; smelo se pa trdi, da pri najožji zvezi officija s sveto mašo je sprejemu >Romani psallendi ordinis< naravno hitro sledil tudi sprejem >Romani celebrandi ordinis<.

⁹⁾ Oglejski patrijarhi so bivali v Civitas Forojulii (seu Civitas Austria, Cividale, Cevdad) od časa patrijarha Kallista (730—770); zaradi tega so se tudi dalje časa imenovali >patriarchae de Foro Julii< (Ughelli, Ital. sacr. t. V. 18). Preselili so se potem zopet v Oglej, in okoli l. 1222 za časa patr. Bertolda v Videm, kjer so bivali do patr. Ludovika a Deck (nemskega rodu) l. 1420. Odsihmal so imeli stolico v Benedkah. — Ostali pa ste dve >ecclesiae collegiatae<: ena v Cividale del Friuli, druga v Vidmu.

¹⁰⁾ De Rubeis l. c. p. 193 omenja še druge razlike, ki so pa za našo knjigo brez pomena: >Proprios, eosque brevissimos, ad singulas fere Missas Canones habebat ritus Gallicanus . . . At unus ab Ecclesia Romana adhibitus Canon, servatusque semper.< — Samo ob sebi se razume, da beseda >Gallicanus< v tej stari dobi nikakor nima tistega proti-rimskega pomena, kakor žalibog v poznejših časih.

dokazuje de Rubeis l. c. p. 251, ki pa tudi večkrat povdarja, da so bile v posameznih škofijah oglejske metropolije v rabi v mnogih rečeh različne oglejske mašne bukve; tako posebno v kolegijatni cerkvi frijulski (Forojul.), katere primerja z onimi ecclesiae Aquilejensis. Konečno pravi: »Invicem isti (Codices manuscripti Forojulienses) ac illi (cod. mss. Aquilej.) comparati diversas offerunt in utraque Ecclesia olim vigentes proprias consuetudines; quas attamen (Forojulienses intelligo, antiquioresque) si quis habeat pro Aquilejensibus, abs vero fortasse non abludet. L. c. p. 472.

Hočemo si vse to zapomniti, ter pozneje na našem rokopisu preiskavati, se li v njem nahaja kak sled dosedaj rečenemu.

V kakšni razmeri da je missal oglejski z leta 1570 po papežu Piju V. reformovanim »Missale Romanum« (»quod ceteris omnibus proximius et conformius esse germano ritui Gregoriano« adnotat Lebrunus), kratko pove de Rubeis l. c. p. 251: »At Missale Pianum, et Aquilejensia & Forojuliensia nostra invicem si comparentur, diversa admodum reperiuntur, ad initium Missae quod attinet, ad Prosas (sekvence) post Alleluja, ad Offertorium, ad praeces communioni praemissas, ad aliosque similes ritus, ac etiam interpolationes: quibus attamen Gregorianum Ordinem minime laedi, nemo non videt.«

Toliko o zgodovini in bistvu liturgije (obreda) v oglejski cerkvi, smemo pa tudi reči v oglejskem

patrijarhatu, ki je bil zelo obsiren. Obsejal je namreč škofije: Bellunensis, Cenetensis, Civitatis Novae, Comensis (!), Concordiensis, Feltrensis, koparsko, sedanjo ljubljansko (pred l. 1461 celo, potem pa še dalje časa njeni dve tretjini), poreško, Pataviensis, Petenensis, puljsko, Travinensis, tržaško, tridentinsko (!), Veronensis in Vincentinensis¹¹⁾.

Gotovo je prešlo več ali manj oglejskih obrednih posebnosti tudi v navedene škofije; in ker je, kakor sem uže omenil, dežela kranjska skoraj vsa (izvzemši Pivko) pripadala neposredno pod oglejsko metropolijsko cerkev, sme se pač slutiti, da se v liturgijskih knjigah, v srednjem veku na Kranjskem rabljenih, nahajajo podrobnosti, ki so oglejskega izvira, ki spominjajo na to našo starodavno metropolijo.

Sedaj je naša naloga, preiskavati, kaj nam v tem obziru podajajo stare mašne bukve iz farnega arhiva kranjskega. Smem tu precej izreči, da preiskava krepko potrjuje vvodne besede našega ljubljanskega rituala, katere sem predstavil kot motto začetku tega spisa: da smo namreč Kranjci sprejeli »liturgiam ecclesiasticam ad normam liturgiae Romanae ab ecclesia Aquilejensi«.

¹¹⁾ Ughelli, Ital. sacr. V. c. 23. opomni glede prostranosti patrijarhata: »Dioecesis Aquilejensis amplissima est, quippe in tres nationes longe, lateque diffusa, Italicam, Sclavonicam (v petnajstem stoletju bila je tudi še Furlanija z Vidmom in Čevdadom slovenska) atque Germanicam; politico jure in duos divisa principatus, Venetum & Austriam, ut alios minores Principatus omitamus.«

(Nadaljev. prihodnjič.)

Slovstvo.

Sveti Viktorin,

škof Ptujski, cerkveni pisatelj in mučenec.

(Njegovo življenje in delovanje na podlagi najstarejših virov in po najnovejših pripomočkih spisal dr. **Mihael Napotnik**, c. kr. dvorni kapelan, kn.-šk. konzistorijalni svetovalec Lavantski, ravnatelj c. kr. zavodu za višjo vzgojo duhovnikov pri sv. Avguštinu na Dunaji.)

I.

Pod gorenjim naslovom izšla je meseca avgusta l. 1888, pri Keiss-u na Dunaji v založbi gospoda pisatelja 278 strani v. 8° obsegajoča knjiga. Posvečena je Nj. ekscelenciji prem. gosp. knezo-škofu lavantskemu Jakobu Maksimilijanu prigodom petdesetletnice mašništva in petindvajsetletnice škofovanja. Vsebina jej je zgodovinska in cerkveno-slovstvena disertacija ali studija o sv. Viktorinu, prvem po imenu znanem ptujskem škofu.

vinska in cerkveno-slovstvena disertacija ali studija o sv. Viktorinu, prvem po imenu znanem ptujskem škofu.

»Sodim,« piše g. pisatelj v predgovoru o razdelitvi knjige, »da hoče naravno biti in stvari povsem primerno, ako ves sestavek razdelim v dva glavna dela. V prvem oddelku hočem kolikor toliko doslovno objaviti raznih učenjakov razna poročila o našem Viktorinu; to pa zato, da prihodnjim življenjepiscem prihranim pretrudapolno iskanje in stikanje po redkih, dragocenih knjigah, ki govore o našem izvrstnjaku cerkvenem. Predobro vém, da se bode vsled tega marsikaj ponavljalo.«

Temu načrtu dosleden rešeta gospod pisatelj v I. delu razna poročila najmanj 70 pisateljev: slovenskih in tujih, novejših in starejših. Izmej slovenskih navede

in dene na natančno tehtnico poročila Krempļa¹⁾, dr. Muršca²⁾ in Slomška³⁾; dalje Macuna⁴⁾, Fekonje⁵⁾, dr. Križaniča⁶⁾ in Lapajmeta⁷⁾. Ni posebno častno, kar pové h konci o poročilu slovenskih pisateljev, ki govore o sv. Viktorinu: »Ni ga pač preroka v lastni domovini. Tuji historiki (zgodovinarji) gošče in lepše pišejo o vrlem Ptujčanu, nego domači.« (Str. 11.)

Pač lep kos zgodovine cerkvenega in svetnega slovstva razgrne se nam potem pred očmi, ko se naštevajo pisatelji raznih narodov in raznih vekov, govoreč o sv. Viktorinu, razdeljeni tako-le: Pisatelji posebič o Štajarji govoreči, tuji pisatelji, najstarejši pisatelji.

Izmej pisateljev posebič o Štajarji govorečih, spominja najpoprej latinskega rokopisa, ki se hrani v ptujski prošnji, z napisom: »Schematismus Totius Venerabilis Cleri in Districtu Petoviensi. MDCCLV,« ter glasovitih anal štajarskega vojvodstva od učenega avguštinca Akvilina Julija Cézarja⁸⁾, kakor tudi njega državne in cerkvene zgodovine vojvodstva štajarskega⁹⁾. Zatem navede nekaj odlomkov iz obširnega rokopisa znanega Simona Povodna¹⁰⁾.

Za Povodnom navede gosp. pisatelj črtice, ki jih imata o sv. Viktorinu Ptujskem v svojih knjigah: župnik Janez Krst. pl. Winklern¹¹⁾, ter Anton Klein¹²⁾, profesor cerkvene zgodovine na vseučilišči Dunajskem, in pozneje kanonik metropolitnega kapitula pri sv. Štefanu.

¹⁾ Dogodivšine Štajerske zemlje. V Gradcu, 1845. Mimogrede naj omenim, da Anton Krempļ ni bil velikonedeljski dekan, ampak malonedeljski župnik.

²⁾ V Drobtinicaħ za novo leto 1848.

³⁾ V Djanji Svetnikov Božjih. V Gradcu, 1853.

⁴⁾ Književna zgodovina Slovenskega Štajarja. V Gradcu, 1883.

⁵⁾ Letopis »Matiice Slovenske« za leto 1882 in 1883.

⁶⁾ Zgodovina sv. katoliške cerkve za slovensko ljudstvo. Izdala družba sv. Mohora. V Celovcu, 1883, I. zvezek.

⁷⁾ Politična in kulturna zgodovina Štajerskih Slovencev. V Ljubljani, 1884.

⁸⁾ Annales Ducatus Styriae. Graecii. 1768.

⁹⁾ Staats- und Kirchengeschichte des Herzogthums Steiermark. Graz. 1786.

¹⁰⁾ Rokopis, ki ima naslov: »Bürgerliches Lesebuch, in welchem nebst der alten und neuen Geschichte der Römerstadt Pettau auch andere Geschichten und Denkwürdigkeiten von allen Jahrhunderten her bis auf das laufende Jahr 1818 enthalten und fasslich dargestellt werden,« hrani se v ptujski prošnji.

¹¹⁾ Biographische und literarische Nachrichten von den Schriftstellern und Künstlern, welche in dem Herzogthume Steiermark geboren sind und in oder ausser demselben gelebt haben und noch leben. Ein Beitrag zur National-Literargeschichte Oesterreichs. Grätz, 1810.

¹²⁾ Geschichte des Christenthums in Oesterreich und Steiermark seit der ersten Einführung desselben in diese Länder bis auf die gegenwärtige Zeit. Wien. 1840.

Da se niste mogli pozabiti monografiji: Ferdinanda Raisp-a¹³⁾, oskrbnika ptujskega grada, ter J. C. Hofrichterja¹⁴⁾, je lahko umevno: Istotako g. pisatelj ni prezrl J. And. Janisch-evega: »Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark«, ter patra Ludovika Pečko-ta, arhivarja minoritskega samostana na Ptuji: »Minoriten-Chronik«.

In konéčno navede še kaj znamenite Ptujca tika-joče se opazke vrlega učenjaka Žigé Popovič-a v predgovoru dela: »Untersuchungen vom Meere«. Frankfurt u. Leipzig. 1750.

Obširno dokazuje naš g. pisatelj, da se stari pisatelji vsi vjemajo v tem, da je bil cerkveni pisatelj, škof in mučenec Viktorin: škof Ptujski. (Πετρωβίωτος, Πετρωβίωτος — ne; Πετρωβίωτος, pr. str. 85.)

»Cezar Baronij« (* 1538 v Sori, mestu kampanijskem, kardinal 1595, † 1607) — pravi gosp. doktor — »hoče pač prvi biti, ki je v svojih sicer vekovitih analah zapisal nesrečno neresnico, da Viktorin ni vladikoval v Petoviji, mestu Panonskem, marveč v Piktaviji (Poitiers), mestu Galskem.« (Str. 100.) »To goropadno zmoto je zatrosil celó (po svoji slavi) v rimski martirologij, (kateri pozna poleg našega še 13 drugih Viktorinov), kjer še vedno stoji.« (Str. 104.) Še le profesor bogoslovja na pariškem vseučilišči, Launoy, je razbistril v posebni razpravi (l. 1653), da naš sv. Viktorin ni nikoli in nikdar škofoval v Piktaviji, mestu francoskem. Ta Launoy-eva, redko se nahajajoča razprava ali disertacija, ki je bila epohalnega pomena s pogledom na različna vprašanja o Viktorinovem životopisu, je s primernimi dodatki po kolinski izdaji iz leta 1731 v naši knjigi cela ponatisnena od str. 113—139.¹⁵⁾

¹³⁾ Pettau, Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung, topographisch geschildert. Graz, 1858.

¹⁴⁾ Luttenberg in Untersteier. Graz, 1850.

¹⁵⁾ Vedeti pa moramo (kar je naš g. autor brezdvomno zgrešil, sicer bi te disertacije gotovo ne bil dal ponatisniti), da je ta Launoy-eva (ali kakor se je pisal s polatinčenim imenom Launoyus) razprava o sv. Viktorinu z dekretom z dné 29. maja 1690 vvrščena »in Indice librorum prohibitorum«, kakor tudi še 26 drugih njegovih del. Prim. »Index librorum prohibitorum«, editio novissima, Mechliniae, 1887, pg. 210 sq.

Nikakor se tudi ne vjemamo z g. dr. Napotnikom v hvali tega učenjaka. »Resnicoljubiv«, »vrl«, »dobroglasen« Ivan Launoy (* 21. dec. 1603, † 10. marcija 1678) ni bil in ni. — Glej o njem in njegovih delih: Dr. H. Hurter S. J. »Nomenclator literarius« T. II. Fasc. I. n. 282, Oeniponti, 1874, pg. 176—186.

Vsebinska. Poziv h gojenju škofijske zgodovine. — **Diplomatarij.** — Stare pisane mašne bukke kranjskega farnega arhiva. — **Slovstvo:** Sv. Viktorin, škof Ptujski, cerkveni pisatelj in mučenec.